

ZELFSTUDIE LATIJN EN GRIEKS IN HET BACHELOR PROGRAMMA

*Meisje met stilus (zogenaamde 'Sappho'). Romeinse wandschildering in de 'vierde stijl' (ca. 45-70 n.C.).
Museo Archeologico di Napoli.*

In dit document staat informatie over:

I. Zelfstudie/lectuurpensa in de BA: doel en plaats in het programma	blz. 3
II. De invulling van de zelfstudie/lectuurpensa bij Grieks en Latijn	blz. 5
A Grieks	blz. 5
B Latijn	blz. 7
III. Algemene adviezen bij het voorbereiden van het tentamen	blz. 9
IV. Literatuurlijst	blz. 11

I. ZELFSTUDIE/LECTUURPENZA IN DE BA: DOEL EN PLAATS IN HET PROGRAMMA

Een van de belangrijkste doelen van het curriculum in zijn geheel is het **zelfstandig kunnen lezen van Griekse en Latijnse auteurs met behulp van de beschikbare edities en commentaren**. Naar dit doel wordt in de drie jaar van het BA-programma toegewerkt, waarbij de moeilijkheidsgraad steeds toeneemt. Naast de begeleide lectuur in de blokcolleges zijn daartoe zelfstudieonderdelen in het programma opgenomen. Waar de blokken steeds meer de nadruk leggen op culturele inbedding (wel steeds gecombineerd met beheersing van het primaire tekstmateriaal), gaat het in de pensa voornamelijk om het voortzetten van het taalbeheersingsproces, ook in de hogere jaren van je studie.

De Griekse en Latijnse talen en literatuur worden, vanzelfsprekend, door het hele programma heen naast elkaar bestudeerd. De zelfstudieonderdelen zijn dan ook vergelijkbaar bij de twee talen, maar ze zijn niet identiek – net zoals de twee talen en hun literatuur zelf niet identiek zijn (hoewel ze veel gemeenschappelijke kenmerken hebben) en soms een verschillende benadering vereisen. Toch hopen wij dat waar uiteenlopende benaderingen worden aangewend, de verschillende aangeleerde methodes en vaardigheden elkaar zullen aanvullen.

Voor algemene adviezen over hoe je het zelfstandig lezen van Griekse of Latijnse teksten kunt aanpakken en hoe je eventuele moeilijkheden kunt overwinnen, vooral met betrekking tot het BA3 pensum dat bedoeld is voor volledig zelfstandige bestudering, zie onder (paragraaf III).

Hieronder wordt eerst een beknopt overzicht gegeven van de zelfstudieonderdelen bij Grieks en bij Latijn; de precieze invulling per taal (incl. informatie over studielast, niveaus, docenten) is te vinden in paragraaf II.

A GRIEKS

In **BA2** (de ‘supervised reading list’) ligt de nadruk op de technische beheersing van het Grieks: vertaling en vragen over vorm en stijl van de tekst; daarnaast ook enige begripsvragen. Deze leeslijst wordt begeleid door een vragenuurtje. De Supervised Reading List bestaat uit een apart tentamen voor Grieks (5 ects) en Latijn (5 ects).

In **BA3** (het ‘BA3 pensum’) ligt eveneens de nadruk op de technische beheersing van het Grieks: vertaling en vragen over vorm en stijl van de tekst; daarnaast ook enige begrips- en contextualiseringsvragen. Deze leeslijst wordt geheel zelfstandig voorbereid met gebruikmaking van de gewone hulpmiddelen als commentaren en woordenboeken. Je kiest bij dit onderdeel voor Grieks óf Latijn, afhankelijk van je keuze van A- en B-vak.

B LATIJN

Het programma van het pensum Latijn is erop gericht stap voor stap de onafhankelijkheid bij het lezen te vergroten door middel van geleidelijk aan afnemende begeleiding en sturing gedurende de drie jaren van de BA.

BA1: Tijdens het eerste studiejaar worden de eerste vertaalvaardigheden verworven. In het eerste semester worden prozateksten van Cicero of Caesar tijdens de college-uren vertaald; in het tweede semester lezen de studenten een langer pensum uit een historiografische tekst (Sallustius), dat aan het college ‘Taalvaardigheid’ gekoppeld is. De docent geeft voortdurend steun en tijdens de colleges ook aanvullende informatie. Ook algemene vertaaltechnieken

worden tijdens dit college behandeld. Het wordt aanbevolen om al in het eerste jaar een eenvoudige literatuurgeschiedenis te raadplegen (zie literatuur BA 1, p. 11).

BA2: De ‘Supervised Reading List’ zal in een beperkt aantal colleges door een docent ingeleid worden. Het grootste deel van het pensum (drie verschillende auteurs, proza en poëzie) lezen de studenten zelfstandig met behulp van commentaren. Afnemende supervisie bij het lezen van teksten gedurende de BA2 blokcolleges Latijn zal dienen als methodologische voorbereiding voor het zelfstandig lezen.

Het tentamen bestaat uit vier Latijnse teksten waarvan er minimaal twee vertaald moeten worden. Grammaticale, inhoudelijke vragen en een essayvraag ronden het tentamen af.

De Supervised Reading List bestaat uit een apart tentamen voor Grieks (5 ects) en Latijn (5 ects).

BA3: Geheel zelfstandige lectuur in het kader van het ‘BA3 pensum’. Je kiest bij dit onderdeel voor Grieks óf Latijn.

II. DE INVULLING VAN DE ZELFSTUDIE/LECTUURPENZA

A GRIEKS

BA2 Supervised Reading List

Herodotus, Homerus, Euripides, Literatuurgeschiedenis

Studielast: 5 ECTS.

Niveau: 300

Voor de voorgeschreven teksten en de daarbij te gebruiken commentaren, zie literatuurlijst of de studiegidsensite.

Voorgeschreven lectuur:

(1) Herodotus *Historiae* VII 5-18 en 27-39 (1 ects)

(2) Homerus *Odyssee* VI & XXIII (1 ects)

(3) Euripides, *Medea* (met de commentaar van Mastronarde) (2 ects)

(4) Literatuurgeschiedenis: K.J. Dover (ed.), *Ancient Greek Literature*, Oxford 1980. (1 ects)

Doelstelling

- de student verwerft basiskennis van de Griekse literatuur (overzicht van de belangrijkste periodes, auteurs en genres);

Toetsing:

De vragen betreffen context, taaleigen, vorm (metrum), stijl, interpretatie van de inhoud. Het tentamen is alleen voldoende als de vertalingen voor beide talen voldoende zijn. Als het cijfer voor de vertaling voldoende is, vormt dat tweederde van het totaalcijfer. De rest van de vragen maakt 1/3 van het cijfer uit.

Het tentamen is alleen schriftelijk en in zijn geheel af te leggen. Deeltoetsen zijn niet mogelijk!

Overgangsregeling:

voor de studenten die in het eerstejaarspensum (collegejaar 2007-2008) de literatuurgeschiedenis van Dover reeds hebben gelezen geldt dat zij in hun BA2-pensum in plaats van de literatuurgeschiedenis de volgende tekst lezen: Hesiodus, *Werken en Dagen* 1-380 (met raadpleging van de commentaar van M.L. West).

BA3 Pensum

Aristophanes, tragedie, Thucydides

Studielast: 5 ECTS (naar keuze: Grieks óf Latijn).

Niveau: 300.

Voor enkele adviezen met betrekking tot de lectuur van het BA3 pensum: zie paragraaf III.

Het pensum Grieks bestaat uit de volgende (keuze-)onderdelen:

(1) zelfstandige lectuur van één komedie (geen keuze):

Aristophanes *Kikkers* (met de commentaar van Sommerstein; incidenteel gebruik van Dover wordt aanbevolen);

(2) zelfstandige lectuur van één tragedie te kiezen uit de volgende stukken (keuze-mogelijkheid):

- **Euripides *Hippolytus*** (met de commentaar van Halleran; incidenteel gebruik van Barrett wordt aanbevolen) óf
- **Euripides *Bacchanten*** (met de commentaar van Dodds) óf
- **Sophocles *Antigone*** (met de commentaar van Griffith) óf
- **Sophocles *Oedipus Rex*** (met de commentaar van Dawe) (bij Sophocles, met name bij de *Oedipus Rex*, wordt incidenteel gebruik van Jebb aanbevolen).

Als één van de hier aangeboden tragedies het onderwerp was van het BA-1 tragedieblok, mag dat stuk niet hier opnieuw gekozen worden.

In alle gevallen van de zelfstandige lectuur geldt dat bij de te lezen teksten het vermelde commentaar bestudeerd dient te worden, inclusief de argumentatie voor bepaalde interpretaties, en de inleiding.

(3) lectuur in vertaling van één tragedie (geen keuze):

Aeschylus *Agamemnon* (bijv. de vertaling van Koolschijn).

(4) **Thucydides 6.8-29** (waarvan 6.8-14 in vertaling, 6.15-29 in het Grieks) met commentaar van Dover (Oxford 1965).

Toetsing: Het tentamen bestaat uit drie onderdelen: één passage voorgeschreven stof; één passage uit de door jou zelf gekozen teksten; één passage uit de in vertaling gelezen stukken. Bij dit laatste onderdeel krijg je een stuk Grieks dat je moet identificeren – je moet het Grieks dus in verband kunnen brengen met wat je in vertaling gelezen hebt. Vragen betreffen context, taaleigen, vorm (metrum), stijl, interpretatie van de inhoud. Het tentamen is alleen voldoende als de vertalingen voldoende zijn. Als het cijfer voor de vertaling voldoende is, vormt dat tweederde van het totaalcijfer. De rest van de vragen maakt 1/3 van het cijfer uit.

II. DE INVULLING VAN DE ZELFSTUDIE/LECTUURPENZA

B LATIJN

BA2 Supervised Reading List

Livius, Vergilius, Petrarca

Studielast: 5 ECTS

Niveau: 300.

Leesniveaueu: ca. ¾ pagina Latijn per uur (inclusief raadpleging commentaar e.d.)

Voor de voorgeschreven teksten en de daarbij te gebruiken commentaren, zie literatuurlijst of de studiegidsensite.

Voorgeschreven lectuur:

(a) Proza: Historiografie

Livius, *Ab urbe condita* VI, 1-33 (de rest van het boek, 34-42, in vertaling)

(b) Poëzie: Epos

Vergilius, *Aeneis* 8 (geheel)

(c) Proza: Neolatijnse epistolografie

Francesco Petrarca, *Epistulae ad familiares* (ed. Rossi) 1,5; 2,11; 2,14; 4,1; 4,6; 4,9; 24,3; 24,7.

Toetsing: Op het tentamen zullen vier Latijnse teksten uit het pensum worden getoetst. Telkens twee daarvan moeten vertaald worden, en er worden vragen over gesteld. Over de andere twee worden uitsluitend vragen gesteld. De vragen betreffen context, taaleigen, vorm (metrum), stijl, interpretatie van de inhoud. Het tentamen is alleen voldoende als de vertaling voldoende is. In dit geval vormt het cijfer voor de vertalingen tweederde van het totaalcijfer. De rest van de vragen maakt 1/3 van het cijfer uit.

Het tentamen is alleen schriftelijk en in zijn geheel af te leggen. Deeltoetsen zijn niet mogelijk!

BA3 Pensum

Studielast: 5 ECTS (naar keuze: Grieks óf Latijn).

Niveau: 300.

Leesniveaueu: ca. 1 pagina Latijn per uur (inclusief raadpleging commentaren e.d.).

Voor enkele adviezen met betrekking tot de lectuur van het BA3 pensum: zie paragraaf III.

Alle onderdelen van het BA3 pensum (a, b en c) zijn verplicht. Er kan binnen de delen (a) en (b) worden gekozen uit twee mogelijkheden; er is geen keuzemogelijkheid in deel (c). De teksten dienen volledig zelfstandig gelezen te worden. De studenten dienen zowel kennis te nemen van de beschikbare wetenschappelijke commentaren als van de ‘schoolcommentaren’ (meer eenvoudige edities met aantekeningen).

(a) Lyriek

Horatius, *Carmina*, Boek I

óf wel

Horatius, *Carmina*, Boek III

(b) Filosofie

Seneca, *Brieven* 1, 2, 3, 5, 7, 12, 27, 28, 43, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 63, 77, 79, 80, 86

óf wel

Cicero, *De re publica* (selectie Zetzel & Easterling)

(c) Historiografie

Tacitus, *Annales* IV (geheel)

Toetsing

Alle delen van het pensum zullen getoetst worden. Van ten minste drie passages wordt een vertaling gevraagd en/of het beantwoorden van specifieke vragen over de context, structuur, syntaxis, stijl en het metrum met betrekking tot deze passages. Er zullen ook één of meerdere essayvragen gesteld worden.

Het tentamen is alleen voldoende als de vertalingen voor beide talen voldoende zijn. In dit geval vormt het cijfer voor de vertaling tweederde van het totaalcijfer. De rest van de vragen maakt 1/3 van het cijfer uit. Het tentamen is alleen schriftelijk en in zijn geheel af te leggen. Deeltoetsen zijn niet mogelijk.

ALGEMENE ADVIEZEN BIJ DE VOORBEREIDING OP HET TENTAMEN

De student moet het gekozen pensum zelfstandig lezen en dient hierbij de aangegeven edities en commentaren te gebruiken. Het idee is dat de student zelfstandig de tekst probeert te begrijpen en eventuele moeilijkheden oplost!

De werkwijze kan en moet eenieder voor zichzelf bepalen. De volgende tips hebben echter hun nut bewezen en worden van harte aanbevolen:

- Begin **zo snel mogelijk** met de lectuur van het pensum.
- Lees de tekst eerst cursorisch. Het doel is een *samenhangende tekst* zo goed mogelijk te begrijpen; hiervoor is het niet nodig al bij de eerste keer lezen ieder woord te begrijpen. Werk daarom bij je eerste lezing volgens de paragrafen en niet woord voor woord. Vraag jezelf na de eerste lezing van een paragraaf af, wat je van de inhoud en de gedachtegang begrepen hebt en probeer de betekenis van onbekende woorden uit de context op te maken; de juistheid hiervan moet vervolgens natuurlijk in een tweede lezing getest worden.
- Stuit je op significante woorden die je onbekend zijn en zich niet gemakkelijk laten raden, noteer ze dan en leer ze *met hun context*.
- Noteer moeilijke morfologische en syntactische verschijnselen en raadpleeg indien nodig commentaren en een grammatica.
- Een belangrijke manier om te kijken of je het begrepen hebt is een *vertaling*. Probeer de Griekse of Latijnse tekst *mondeling* in een vertaling te vatten, liefst hardop uitgesproken en nog liever in de aanwezigheid van iemand die de juistheid kan controleren.
- Bij *moeilijke passages* kan het maken van een *schriftelijke vertaling* nuttig zijn – niet als ‘definitieve’ weergave, maar als controle of je de tekst ook volledig en grondig begrepen hebt.
- Verdeel de tekst van het pensum in betekenisdragende delen en markeer deze. Geef elk onderdeel een (Nederlands) kopje, dat je in de kantlijn van de tekst schrijft en markeer in de tekst de woorden (sleutelbegrippen) waarmee je tot het kopje komt.
- Lees het pensum het liefst (minstens) tweemaal in zijn geheel: eenmaal tijdens de voorbereiding en daarna voorafgaand aan het tentamen.
- Het summier doorlezen van een vertaling is voor de voorbereiding absoluut niet voldoende! Op het tentamen wordt de student geacht de tekst van het pensum grondig te hebben voorbereid; er is voor het vertalen van een stuk gelezen tekst dan ook veel minder tijd berekend dan voor het vertalen van een ongeziene tekst!

Wanneer zich problemen voordoen, zijn er – naast de voorgeschreven commentaren – verdere **hulpmiddelen** die in de UB te vinden: (andere) commentaren, vertalingen, wetenschappelijke grammatica's. In een *Index locorum* bij een dergelijke grammatica kan men gemakkelijk zien of een moeilijke passage daar verklaard wordt. Standaardwerken zijn voor Latijn: Kühner/Stegmann en Hofmann/Szantyr; voor Grieks zijn dat: Kühner/Gerth en (beknopter) Smyth.

Het zelfstandig opzetten van **lees- of werkgroepen** ter bespreking van tekstuele en inhoudelijke problemen wordt nadrukkelijk aangeraden! Dergelijke bijeenkomsten stimuleren niet alleen een zekere discipline, maar vergroten door de bundeling van krachten ook het vermogen om problemen op te lossen. Bovendien kan men elkaar ondervragen en zo het bereikte niveau al voorafgaand aan het tentamen testen.

Ten slotte – als laatste redmiddel – is er natuurlijk de mogelijkheid om ouderejaars studenten of docenten om raad te vragen.

IV. LITERATUURLIJST

BA1 ALGEMENE KENNIS VAN DE LITERATUURGESCHIEDENIS

Latijn

Tijdens de taalverwervingsblokken zullen de hoogleraren Latijn en Neo-Latijn in hoorcolleges een overzicht van de Latijnse literatuurgeschiedenis geven. Daarbij wordt ondersteunende lectuur van de studenten verwacht.

Aanbevolen literatuur:

De volgende werken zullen op zichzelf geen tentamenstof zijn, maar zullen nuttig blijken (vooral de aangegeven delen uit Rutherford's *Concise History*). Het wordt van iedereen verwacht deze basislectuur al tijdens het eerste semester te lezen.

Basislectuur:

– *Classical Literature. A Concise History*, R. Rutherford, Blackwell, Oxford (2005). Pp. 1-48 (met 'Notes' op pp. 316-18) en 'Timeline' op pp. 306-12.

Aanvullende literatuur:

– *Geschiedenis van de Klassieke Letterkunde*, G.J.M. Bartelink, Utrecht/Antwerpen (1964). [Niet meer in druk, alleen tweedehands verkrijgbaar.] Een oudere, meer eendimensionale beschrijving, nuttig voor vergelijking met Rutherford (verken zelf nog meer hoofdstukken uit Rutherford).

– *Latin Literature: A History*, G.B. Conte, vertaald uit het Italiaans door J.B. Solodow, Baltimore (1994). Een uitvoerige en moderne beschrijving, **selectief te raadplegen en te lezen in de loop van je BA.**

BA2 SUPERVISED READING LIST

Grieks

Mogelijke hulpmiddelen bij de lectuur van Grieks zijn:

– Herodotus' *Historiën*, met inleiding en commentaar, B.A. van Groningen (ed.), deel IV, Leiden, 1955.

– Speciaal voor Hdt. VII 5-18: *Linguistics into interpretation. Speeches of war in Herodotus VII 5 & 8-18*, J.M. van Ophuijsen, P. Stork, Leiden, 1999.

– *A commentary on Herodotus*, W.W. How, J. Wells, vol. II, Oxford, 1912 (historisch).

– Een Homerus tekst, bijvoorbeeld de OCT van T.W. Allen.

– *A commentary on Homer's Odyssey*, S. West, vol. I, Oxford 1988 en A. Heubeck, vol. III, Oxford 1992.

– *Woordenboek op de gedichten van Homeros*, J. Mehler, Den Haag, Rotterdam.

– *The Cambridge History of Classical Literature, Volume I Greek Literature, Part 1 en Part 3, Early Greek Poetry en Philosophy, History and Oratory.*

- *Euripides. Medea*. Edited by Donald J. Mastronarde, Cambridge 2002 (= Cambridge Greek and Latin Classics)

- K.J. Dover (ed.), *Ancient Greek Literature*, Oxford 1980.

Alleen voor studenten gestart in 2007-2008 die onder de overgangsregeling vallen:

- *Hesiodus, Works and Days*, Oxford 1980, ed. with prolegomena and commentary by M.L. West, Oxford 1978.

Latijn

Edities en commentaren

(a) Livy: *Ab urbe condita Book VI*. Ed. By C. Shuttleworth Kraus. Cambridge 1994 (Cambridge Greek and Latin texts).

(b) Virgil: *Aeneid Book VIII*, ed K.W. Gransden, Cambridge 1976 (Cambridge Greek and Latin Classics). Voor de lectuur van Vergilius wordt geadviseerd ook de *editio minor* van Williams te raadplegen: *Virgil: Aeneid VII-XII*, ed. R.D. Williams, Londen 1973.

(c) Francesco Petrarca: *Le familiari*. Ed. F. Rossi. 4 dl. Firenze 1933-42.

Let op: voor de lectuur van Petrarca worden aanvullende aantekeningen ter beschikking gesteld. De brieven zullen als mastercopy beschikbaar gemaakt worden. Nadere informatie hierover volgt op het eerste college.

BA3 PENSUM

Grieks

– *Aristophanes. Frogs*. Edited with Translation and Notes by Alan H. Sommerstein, Warminster 1996.

– *Aristophanes. Frogs*. Edited with Introduction and Commentary by Kenneth Dover, Oxford 1993.

– *Euripides. Hippolytos*. Edited with Introduction and Commentary by W.S. Barrett, Oxford 1964 – *Euripides. Hippolytus*. Edited with Translation and Notes by M.R. Halleran, Warminster 1995.

– *Euripides. Bacchae*. Edited with Introduction and Commentary by E.R. Dodds, Oxford 1960².

– *Sophocles. Antigone*. Edited by Mark Griffith, Cambridge 1999.

– *Sophocles. Oedipus Rex. Revised Edition*, edited by R.D. Dawe, Cambridge University Press 2006.

– *Sophocles. The Plays and Fragments with critical Notes, Commentary, and Translation in English prose* by Sir Richard C. Jebb, I The Oedipus Tyrannus, Cambridge 1914; III The Antigone, Cambridge 1900 [de commentaren van Jebb zijn herdrukt in Amsterdam 1966 en 1971, én door de Bristol Classical Press in 2004 met een ‘General Introduction’ van P.E. Easterling en een op de Oedipus Rex resp. Antigone toegespitste inleiding van Jeffrey Rusten resp. Ruby Blondell].

– *Aischylos. Het verhaal van Orestes. Agamemnon, Dodenoffer, Goede Geesten*. Vertaald door Gerard Koolschijn, Amsterdam 1995.

- *Thucydides Book VI*, ed. Kenneth J. Dover, Oxford: Clarendon Press 1965, reprint London: Bristol Classical Press & Duckworth 1999

- *Thucydides, De Peloponnesische Oorlog*, Ambo / Athenaeum - Polak & Van Genneep, Amsterdam 1986.

Latijn

Deel (a):

- *Horace, Odes I: Carpe Diem*, ed. D.A. West, Oxford 1995.
- *Horace Odes III: Dulce Periculum*, ed. D.A. West, Oxford 2002.
- R.G.M. Nisbet and M. Hubbard, *A commentary on Horace: Odes I*, Oxford 1970.
- R.G.M. Nisbet and N. Rudd, *A commentary on Horace: Odes III*, Oxford 2004.
- *Q. Horatius Flaccus*, erklärt von Adolf Kiessling, 14. Aufl. besorgt von Richard Heinze : mit einem Nachwort und bibliographische Nachträgen von Erich Burck, Berlin 1984.

Deel (b):

- *Select Letters of Seneca*, ed. W.C. Summers, Bristol 1983/Macmillan, Londen 1960 (fotografische herdruk van de originele editie uit 1910).
- *Seneca: Brieven aan Lucilius*, ed. H. Wagenvoort, Utrecht 1959⁷ (of andere druk).
- *Seneca Brieven 1-3*: L.D. Reynolds (Hg), *L. Annaei Senecae ad Lucilium Epistulae Morales I-II*, Oxford 1965 (OCT) (alleen tekst).
Let op: brief 3 alleen bij Reynolds; brieven 1 en 2 alleen bij Reynolds en Wagenvoort; brieven 43, 53, 56, 79 en 80 alleen bij Reynolds en Summers.
- *Cicero, De Re Publica: Selections*, ed. J.E. Zetzel & P.E. Easterling, Cambridge 1995 (Cambridge Greek & Latin Classics).
- *M. Tullius Cicero, De re publica*. Kommentar von Karl Büchner, Heidelberg 1984.

Deel (c):

- *Tacitus, Annals Book IV*, ed. by R.H. Martin and A.J. Woodman, Cambridge 1994 (Cambridge Greek and Latin texts).
- *Cornelius Tacitus, Annalen*, erl. und mit einer Einl. vers. v. Erich Koestermann, Heidelberg 1963.